

Jerko Marasović
Tomislav Marasović

ISTRAŽIVANJE I OBNOVA JUGOISTOČNE KULE DIOKLECIJANOVE PALAČE

Među objektima i prostorima Dioklecijanove palače u Splitu, koji su kroz više od dva desetljeća bili predmetom istraživanja i uređenja od strane Odjela za graditeljsko nasljeđe Urbanističkog zavoda Dalmacije, zahvaćena je posljednjih godina jugoistočna kula na uglu Obale maršala Tita i Hrvojeve ulice.

To je jedna od četiri ugaone kule, koja je u izvorno vrijeme imala obrambenu namjenu, braneći prilaz Palači s mora, posebno s jugoistočne strane.

U srednjem vijeku kula se nalazila u sklopu nadbiskupskog kompleksa smještenog u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače¹⁾ sve do vremena kada je sagrađen novi nadbiskupski sklop sjeverno i istočno od Katedrale. U okviru te namjene prvi kat kule se vjerojatno već od ranog srednjeg vijeka upotrebljavao kao dio stambenog prostora nadbiskupa, pa stoga i nosi naziv »Nadbiskupska kula«. ²⁾

Nakon preseljenja nadbiskupije ta se kula i dalje upotrebljavala kao stambeni prostor. Tako je u 19. vijeku u posjedu obitelji Pavišić a zatim Koporić, sve do oslobođenja.

Posljednjih decenija stambeni prostori u kuli bili su krajnje zapušteni, a uslijed rastvaranja perimetralnih zidova javila se u novije vrijeme i opasnost za stabilitet čitve građevine.

Prizemni prostor kule se već od srednjeg vijeka postupno zasipao kao i druge substrukcije Dioklecijanova stana otpadnim i ruševnim materijalom, kojim je bio sasvim ispunjen i stoga potpuno nepristupačan.

Terasa kule služi kao ljetni restoran.

Istraživanje i obnova prvog kata

Radovi na jugoistočnoj kuli Dioklecijanove palače poduzimali su se etapno od 1968. do 1975, zavisno od potreba i radova uređenja starog dijela grada. U prvj fazi prišlo se obnovi prvog kata za potrebe tadaš-

njeg Poduzeća za izgradnju Auto-puta Split—Zagreb. Već i prije nego što su iseljeni stanari, bio je izrađen snimak postojećeg stanja kule i susjednih prostorija predviđenih za novu namjenu. Na osnovi projekta adaptacije čitavog sklopa, koji je izradio Jerko Marasović, pristupilo se uređenju uredskih prostorija s kulom kao dvoranom za sastanke.

U kuli je već koncem srednjeg vijeka sagrađen križni gotički svod što ga nose četiri pilona u uglovima, a koja se temelje izravno na nasipu, nataloženom u prizemlju. Piloni su se, stoga, već bili počeli odvajati od zidova kule, pa je bilo nužno u prvom redu izvršiti temeljitu konsolidaciju. Najsloženiji zahvat u tom pogledu bila je izrada novog poda. Armirano-betonsku podnu ploču, naime, bilo je potrebno podvući i ispod pilona, koji su stoga poduhvaćeni i naslonjeni na zidove, a privremeno bili razuprti pomoćnom konstrukcijom. Radi učvršćenja zidova postavljene su i željezne zatege na mjestu ranijih drvenih zatega, u većem dijelu uništenih za novije upotrebe.

Uklanjanjem stropne konstrukcije, koja je dijelila srednjovjekovni prostor u dva kata, ponovo je došla do punog izražaja antička i srednjovjekovna arhitektura, bilo u cjelini svojih prostornih vrijednosti, bilo u prezentaciji pojedinih dijelova.

Izvorna antička faza danas je opet prisutna u zidovima, na kojima dolazi do punog izražaja osam prvobitnih prozorskih otvora, isto kao i konzole koje označavaju položaj prvobitne stropne konstrukcije. Srednjovjekovna faza prisutna je u cjelovitosti svog prostora i u pojedinim elementima: ugaonim pilonima, od kojih je onaj sjeverozapadni rastvoren ulazom, te gotičkim svodom koji prekriva čitavu unutrašnjost. Suvremeni namještaj kule (projektant Bernardo Bernardi) svojim kontrastom naglašava i vrijednost autentičnog antičkog i srednjovjekovnog ambijenta.

Prilikom obnove susjedne prostorije otkriveni su stupovi i podnožje antičke lođe, koji su također valorizirani u suvremenom interijeru uredskih prostorija.

Gornji katovi te zgrade uređeni su 1977. godine za potrebe novog korisnika kompleksa jugoistočne kule — Direkcije Mediteranskih igara u Splitu 1979. Tom prilikom otkriveni su i ostaci kapitela lože. Projektant tog dijela adaptacije je Desa Ora.

Istraživanje i obnova prizemlja

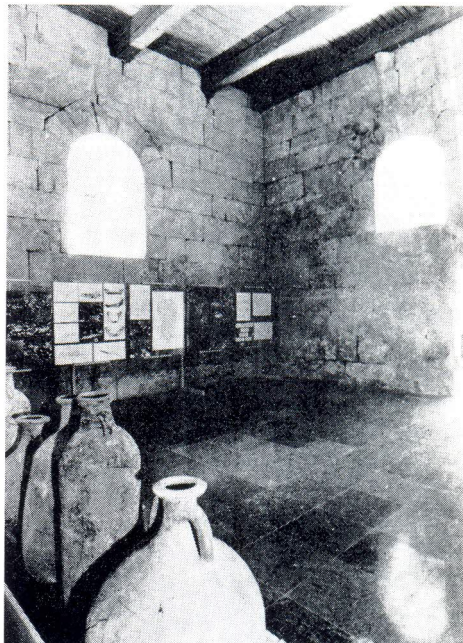
Istraživanje prizemnog prostora kule započelo je 1969. godine iskopavanjem u okviru Jugoslavensko-američkog programa istraživanja Dioklecijanove palače.³⁾ Iskopan je i odvezen sav nasip i tom prilikom pronađeni ulomci srednjovjekovnih fresaka i keramike.⁴⁾ Najvažniji rezultati u istraživanju izvornog izgleda kule su konzole i udubine koje rješavaju pitanja prvobitne drvene stropne konstrukcije, te blokovi iznad uskog hodnika na spoju kule i prizemlja Palače. Istražio se i prvobitni pod u samoj kuli i neposredno izvan njenog vanjskog ulaza sa zapadne strane.

Taj je prostor uređen 1975. godine kada se pružila prilika da se prizemlju kule uglavnom vrati prvobitni antički izgled. Izrađen je tom

prilikom novi pod od crvenih mramornih ploča, da bi se bojom najviše približio prvobitnom crvenkastom podu prizemnih dvorana. Čvrstoćom materijala omogućila se suvremena upotreba, a kontrastom boje u odnosu na zidove jasno istakao autentični antički kamen sa svojom starom patinom. Ispod poda provedena je sva potrebna instalacija za koju su ostavljeni priključci koji omogućuju različitu suvremenu upotrebu. Osim poda svi su ostali dijelovi izvorni ili obnovljeni prema izvornim ostacima: četiri zida su u cijelost antička isto kao i prozori, koji su zatvoreni poliesterskim pločama, koje omogućuju prodor difuznog svjetla, da bi se mogao praktično praktično iskoristiti prizemni prostor. Strop od drvenih greda koje ulaze u izvorne udubine, odnosno naslanjaju se na izvorne konzole, obnovljen je prema prvobitnoj antičkoj konstrukciji.

Gornji kat jugoistočne kule prije uredjenja 1968.

Prizemlje jugoistočne kule nakon uredjenja 1975. (Foto: Z. Buljević)

Valorizaciji izvornih antičkih vratiju na zapadnom zidu pridonosi jednostavna staklena vratnica, isto kao i konzolni podest iznad jarka u kojem se vidi temeljna stopa kule, otkrivena prilikom iskopavanja 1969.

Prizemlje kule može se upotrijebiti za razne namjene. Neposredno nakon uređenja tog prostora bila je u njemu smještena izložba o podmorskoj arheologiji, koju je priredio Arheološki muzej u Splitu. Sada je taj prostor uređen za caffè-bar a mogao bi se iskoristiti i za neke druge namjene.

I prilikom uređenja prizemlja nosilac istraživačkih radova i projektant obnove bio je Jerko Marasović, a projektant namještaja Bernardo Bernardi.

O radovima u jugoistočnoj kuli dosada su objavljeni prethodni izvještaji i informativni članci.⁵⁾

Studij o pretpostavljenom izvornom stanju

Istraživanja u okviru restauratorskih radova od 1968. do 1975. godine omogućila su i pristup studiji o pretpostavljenom izvornom izgledu jugoistočne kule Dioklecijanove palače. Izrađena je početna studija idejne rekonstrukcije (autor Jerko Marasović, suradnik Davor Radovniković) koja u odnosu na dosadašnju interpretaciju unosi i neke nove zaključke o izvornom izgledu tog objekta.

Jugoistočna kula, kako su to ustanovili i raniji istraživači, imala je četiri etaže, za razliku od dvije ugaone kule uz sjeverni zid Palače koje su bile troetažne.

Kuli se izvana pristupalo kroz ulaz na zapadnoj strani, koji je i danas sačuvan, a koji se prvobitno zatvarao dvokrilnim drvenim vratnicama. Četiri uska prozora skromno su osvjetljavala prizemni prostor. Uski hodnik kroz debljinu zida spajao je prizemnu prostoriju kule s istočnim podrumima preko unutrašnjih vrata, koja su se također zatvarala dvokrilnim drvenim vratnicama. Iznad tih vrata nalazio se u prostoru prizemlja zidani kameni podest drvenog dvokrakog stubišta, koje je vezivalo prizemlje s prvim katom kule. Donji krak stubišta nalazio se uz sjeverni zid, a gornji krak uz zapadni zid kule. Drveni grednjak, postavljen u dva reda, nosio je pod prvog kata. Na pet debljih greda, postavljenih u smjeru sjever—jug, ležale su poprijeko nešto tanje grede položene jedna uz drugu, a nad njima je ležao pod prvog kata. Tri srednje deblje grede svojim krajevima ležale su u zidnim udubinama, a dvije krajnje na konzolama.

Prvom katu kule pristupalo se, osim iz prizemlja, dvokrilnim vratima iz velike istočne lođe kojom je završavao kriptoportik. Prostor tog kata dobivao je svjetlo kroz osam većih prozora, po dva na svakom zidu.

Pod drugog kata nosio je gradnik, sličan onome nad prizemljem, s tom razlikom što su donje grede ovdje bile u smjeru istok—zapad a gornje grede, položene jedna uz drugu, u smjeru sjever—jug.

Drugom katu pristupalo se stubištem koje je vodilo iz lođe, odnosno istočnog kraja kriptoportika, kroz debljinu istočnog zida Palače i sjevernog zida kule. To je stubište završavalo u boku prozorske niše istočnog prozora na sjevernom zidu.

Drugi kat je također imao osam prozora, po dva na svakom zidu.

Pod trećeg kata bio je isto riješen kao i onaj u donjem katu. Tom katu pristupalo se stubištem u debljini zida.

Gornji kat jugoistočne kule nakon preuređenja (foto Z. Buljević)

Herbrard i Zeiller⁶⁾ su pretpostavili — na osnovi analogije sa sačuvanim dijelom gornjeg kata sjeverozapadne kule — da je umjesto debelih zidova što ih imaju donje etaže taj gornji kat imao tanki vanjski zid.

Najnovija istraživanja u sjeverozapadnoj kuli osporavaju takvo tumačenje, pa prema tome treba odbaciti analogno rješenje i u jugoistočnoj kuli. Niemann je pretpostavio da je i taj kat bio rastvoren dvama prozorima.⁷⁾ Na temelju iste analogije sa sjeverozapadnom kulom treba međutim prihvatiti Hebrardovu pretpostavku da su se na gornjem katu ugaonih kula nalazila na svakom zidu po tri prozora nešto veći dimenzija.⁸⁾ Nastavak istraživanja svakako će pridonijeti i rješenju pitanja izvornog izgleda ove kule.

Cjelokupna dokumentacija uz nacрте postojećeg stanja, idejne rekonstrukcije i razvitka objavit će se u okviru predviđene monografske edicije o Dioklecijanovoj palači, u kojoj se ugaone kule obrađuju na prvom mjestu.⁹⁾

BILJEŠKE

- 1) Thomae Archidiaconi Historia Salonitana, Izdanje Muzeja grada Splita (Toma Archidjakon: Kronika), Split, 1960, str. 24; Lucio Memorie, str. 281, G. Novak, Povijest Splita, I, Split 1961., str. 490.
- 2) G. Novak, o. c. str. 495.
- 3) J. Marasović, T. Marasović, S. Mc.Nally, J. Wilkes: Dioklecijanova palača, Izveštaj o Jugoslavensko-američkom projektu istraživanja jugoistočnog dijela Palače, Prvi dio, Split, Urbs, 1972, str. 21—24.
- 4) O. c. str. 24.
- 5) O. c. str. 21—24; T. Marasović, J. Marasović, Pregled istraživanja, obnove i revitalizacije Dioklecijanove palače u Splitu od 1965—1975 god., Arhitekture 154/1975, str. 20—21.
- 6) E. Hebrard, J. Zeiller: Spalato, le Palais de Diocletien, Paris, 1912, str. 9.
- 7) G. Niemann: Der Palast Diokletians in Spalato, Beč, 1910., str. 17.
- 8) E. Hebrard, J. Zeiller: Ibidem.
- 9) Novi znanstveni projekt istraživanja Dioklecijanove palače i povijesno-urbanističkog razvitka Splita vodi Urbanistički zavod Dalmacije u organizaciji Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.